

Tóth Károly Antal

Torzítások az Ellenpontok című kötet két utószavában

Csaknem két évtized kellett ahhoz, hogy az 1982-ben Nagyváradon megjelent, és akkor elég nagy port felvert, de igen kevesek által látott *Ellenpontok* szamizdat folyóirat egész tartalma végre kötetben lásson napvilágot, és bárki érdeklődő számára hozzáférhetővé, megismerhetővé váljék¹. Magam nagyon reménykedtem abban, hogy a '89-es fordulat után valahol akad majd valaki (ha már Nyugaton senki nem vette addig ehhez a fáradságot), aki – Erdélyben, illetőleg Magyarországon élő, nálam befolyásosabb volt szerkesztőtársaim együttműködésével – kiadja ezt az anyagot. Téves tehát Szöcs Géának az a friss keletű állítása, hogy: „ha az *Ellenpontok* kemény magjának szándékaitól függött volna, akkor talán meg sem született volna a könyv megjelentetésének ötlete”. Hiszen én is a „kemény mag” tagjainak egyike lennék, mint azt maga is kinyilvánítja ugyanannak a bekezdésnek a végén. Szerinte „már csak szerénységből sem” igyekeztünk felhajtást csinálni a dolog körül, és úgy fogalmaz, mintha egy dokumentum-gyűjtemény bármikori megjelenése szükségszerűen „a valós események” „felnagyításával”, „feltupírozásával” járna². Ezzel egy időben hiányolja viszont, hogy a Molnár János kötetén³ kívül „a maga nemében egyedi szamizdatunkról nagyobb terjedelmű írás még nem jelent meg”⁴, mi több, fájjalja, hogy „a Tökésnek kijáró elismeréshez, ünnepléshez, méltányláshoz és köszönethez képest mindezekből soha, egyetlen tízezreléknyi sem honorálta az *Ellenpontok* létét és jelentőségét.”⁵

Minden bizonnyal az *Ellenpontok* eddigi viszonylagos hozzáférhetetlensége⁶ volt (legalább egyik) fő oka annak, hogy nem történt meg érdembeli értékelése. Mostani megjelenése remélhetőleg nem készítőinek „honorálását”, „ünneplését”, hanem történelmi örökségünk eme mozzanatának korrekt megítélését, a maga helyére tételét, és – amennyiben megérdemli – megbecsülését fogja eredményezni. Az csak külön szerencse, ha ebből az esetleges megbecsülésből valami kisugárzik készítőire is.

Kétségtelen, hogy a „kemény mag” egy másik tagja, Ara-Kovács Attila – legalábbis a kilencvenes évtized elején –, valóban nem lelkesedett az *Ellenpontok* megjelentetéséért. Földalatti folyóiratunk kiadásának tízedik évfordulója alkalmából rendezett nagyváradai találkozó idején úgy nyilatkozott, hogy „egy ilyen dokumentumot úgy közreadni, ahogy annak idején megjelent, nem lehet. Alapos szerkesztés és átfésülés után azonban az *Ellenpontokat* ki lehetne adni.”⁷ Mintha egy dokumentum közzététele megengedné, hogy „a sok slampéria, a redundancia és a szerkesztési hiátus”⁸ eltüntetésé céljából kiigazítsuk, szépítségessük az eredeti szöveget.

A tízéves szamizdatról szólva, a nagyváradai találkozó kapcsán Blénesi Éva megjegyzi: „Mítoszok, legendák és kézzelfogható történetek övezik azóta is az *Ellenpontokat*.”⁹ Ez a helyzet lényegében azóta sem változott, tekintve, hogy a résztvevők nyilatkozatai, visszaemlékezései cseppet sem

¹ ELLENPONTOK. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.

² A világ olyan, mintha Rejtő írta volna - Beszélgetés Szöcs Géza költővel a nevével fémjelzett szamizdatról; kérdez: Jakab Lőrinc, In: Krónika, Kolozsvár, 2000. április 29.

³ Molnár János: Az egyetlen. Az *Ellenpontok* és az ellenpontosok története. Magánkiadás, AGAPÉ Kft. Szeged, 1993.

⁴ A világ olyan... i. m.

⁵ Szöcs Géza: Tizenkét képkocka a nyolcvanas évek elejéről. In: ELLENPONTOK, i. m. 354. o.

⁶ Az *Ellenpontok* eredeti példányainak fénymásolata a Magyarságkutató Csoport archívumában, majd az utóbbi években a Teleki László Intézet könyvtárában volt hozzáférhető.

⁷ Tiltott lapok ünnepe. Blénesi Éva beszámolója és a találkozó hangfelvételének szövege. In: Köztársaság, Budapest, 1993/9, 85. o.

⁸ Tíz év után az *Ellenpontokról*. Beszélgetés Ara-Kovács Attilával; kérdez: Gittai István. In: Bihari Napló, Nagyvárad, 1993. január 14., 5. o.

⁹ Tiltott lapok ünnepe, i. m. 82. o.

mentesek az ellentmondásoktól, és a tényekkel ellentétes adatok, történetek, beállítások sem hiányoznak belőlük.

Most, hogy végre a folyóirat teljes anyaga megjelent, a tartalommal és a szerzőkkel kapcsolatban immár minden átlátható, leellenőrizhető. Örömmünk azonban mégsem lehet hiánytalan, mert a törzsanyagot kísérő írások nem problémamentesek. Ezek egyike az én bevezetóm¹⁰, amelynek elemzése másokra vár; magam csak annyit mondhatok róla, hogy legjobb tudásom és emlékezetem szerint írtam (amitől persze még nem kap senki belépőt a csalhatatlanságba). Eredetileg 1990-ben készült; csak a kötet főszerkesztője által javasolt néhány stilisztikai változtatást ejtettem rajta. Szót kívánok ejteni viszont a Szócs Géza és az Ara-Kovács Attila tollából származó utószókról, melyek az *Ellenpontok* háttéranyagaiként ugyancsak a jobb megértést, a tisztázást lennének hivatottak szolgálni.

Szócs Géza utószava¹¹

„személyes kontextusban”¹² vizsgálja az eseményeket. Költőhöz illően hangulati töltettel bíró, összeálló „képkockák”-ba foglalja az *Ellenpontok*kal kapcsolatos élményeit. A jobb áttekinthetőség kedvéért pontokba szedem a legfontosabb észrevételeimet.

1. Az ötlettől a kivitelezésig. Az első kép New Yorkot villantja fel, ahol Szócs a Magyar Emberjogi Alapítvány (HHRF) vezetőjének, Hámos Lászlónak beszél arról a gondolatáról, hogy az erdélyi magyarok helyzetét valahogy messzehangzó módon kellene a világgal megismertetni: egy kiáltvány, egy szamizdat, egy tüntetés vagy akár egy rádióadó révén. A második képben már Kolozsvár a helyszín: Szócs Géza közelebről meg nem határozott tartalmú „tervezetét” Cselényi Lászlónak mutatja meg, majd Ara-Kovács Attilának veti fel a vállalás kérdését, aki rögtön kész a cselekvésre.

Az időpontok ebből a szövegből nem derülnek ki, de talán segít meghatározásukban Szócsnek a *Köztársaság* című lapból kiemelt és utószavában zárójelbe tett vallomás-részlete: „Ha memóriám nem csal – persze csálhat –, 1980 nyarán, miután bécsi ösztöndíjam¹³ lejártával hazajöttem, megérlelődött bennem egy szamizdat folyóirat terve. Néhány barátommal konzultáltam arról, hogy magyarországi vagy lengyelországi mintára nekünk is folyóiratot kellene indítanunk. Az első, akivel erről beszéltem, Cselényi László volt, majd pedig Ara-Kovács Attila. Második, 1981-es nyugati utam alkalmával¹⁴ Hámos Lászlóval és másokkal megegyeztem, hogy egy ilyen folyóirat megjelenése esetén milyen politikai támogatásra számíthatunk.”¹⁵

Az olvasó kissé zavartan látja, hogy a „képkockák” idézetet megelőző részében kialakult sorrendiség felborult, mert az idézet szerint Szócs – miután a szamizdat létrehozásának a gondolata megérlelődött benne – először Cselényivel és Ara-Kováccsal beszélt erről Kolozsvárott, és csak utána Hámossal Amerikában. Ebben az esetben természetesen mégiscsak a szamizdat tervezete – ami aztán nyilván az *Ellenpontok*ban konkretizálódhatott – kellett legyen az, amit Cselényinek megmutatott. Lehet ugyan, hogy ez az ellentmondás az emlékező memóriájának a játékból származik (ahogy ezt maga is lehetségesként említi), de szerencsére van még egy forrásanyag, amit *Budapesti beszélgetés*nek neveztünk el; ez segíthet a megfejtésben.

1986 őszén vagyunk az Illyés Gyuláné (Flóra néni) által a családom rendelkezésére bocsátott kis lakásban. Elég sok részletet megpróbáltunk tisztázni akkor két magnóra vett beszélgetésben (egy részletét Szócs is idézi a harmadik képkockában), amelyen hármunkon kívül a feleségem, Ilona is (aki szintén az *Ellenpontok* „kemény mag”-jához tartozott) részt vett. Ekkor még elég közel jártunk az eseményekhez, ezért a tévedés valószínűsége jóval kisebb volt. Az elhangzott szöveg lelegejéről idézek, amely nyilvánvalóan egy, a felvétel beindítását megelőző beszélgetésre utal.

¹⁰ Tóth Károly Antal: Az *Ellenpontok* rövid története. In: ELLENPONTOK, i. m. 5-20. o.

¹¹ Szócs Géza i. m. 349-354. o.

¹² A világ olyan... i. m.

¹³ A Herder-díj kitüntetettjei javasolhatnak valakit egy ilyen ösztöndíjra. Akkor Sütő András kapta meg a díjat, és az ő révén jutott Szócs Géza Bécsbe.

¹⁴ Szócs Géza ekkor Nyugat-Európán kívül az Egyesült Államokban és Kanadában is járt.

¹⁵ Lásd Szócs Géza i. m. 349. oldal, valamint: Tiltott lapok ünnepe, i. m. 83-84. o.

„T. K. A.: A lényeg az volt, hogy először is feltettem a kérdést, vagy felvetődött a kérdés: mikor beszéltek ti legelőször erről a dologról? (Sz. G.-hoz) Akkor azt mondtad, hogy '81-ben.

A-K. A.: '80 őszén...

Sz. G.: Vagy '80 őszén, vagy '81...

A-K. A.: ... tavaszán?..

Sz. G.: '80 ősze és '81 tavasza között. De vagy ősszel vagy tavasszal, nem télen.

T. K. A.: Igen, de ez csak ilyen általános...

Sz. G.: Igen...

T. K. A.: ...elméleti beszélgetés volt, egyfajta előrevetítése vagy megtervezése egy szamizdatnak, de konkrétan csak (Sz. G.-hoz) a visszajövedeled után, tehát ez volt...

Sz. G.: Igen...

T. K. A.: ... '81 őszén.

Sz. G.: Ez volt '81 őszén.

T. K. A.: És azt mondtátok, hogy ez körülbelül november tájban lehetett.

Sz. G.: November vége volt, december eleje.

A-K. A.: Ez Váradon történt akkor?

Sz. G.: Váradon.

A-K. A.: Tehát az első beszélgetés az Kolozsvárt volt...

T. K. A.: Igen...

A-K. A.: ... a Bohéméletben¹⁶, és a második az Váradon volt, amikor Géza hazajött /Nyugatról/, és leszállították a vonatról.

Sz. G.: Igen, ez pontosan december elsején volt, most jut eszembe. 1981. december elsején történt ez.¹⁷

Ezek szerint Ara-Kovács Attila és Szöcs Géza között egy szamizdatra vonatkozó megbeszélés valóban Szöcsnek Bécsből való visszatérése után történt, és ezt követte az amerikai út, ahol a tervről és annak, valamint megvalósítóinak politikai támogatásáról Hámossal tárgyalt.

Nem világos azonban, hogy vajon melyik volt kettőjük közül az, aki a másikat a szamizdat ötletével megkereste? Ara-Kovács Attila ugyanis kezdetből fogva úgy beszélt nekem kettejük viszonyáról, mint akinek sikerült Szöcs Gézát megnyerni az ügynek.¹⁸ Körössi P. József, aki akkor ugyancsak Nagyváradon élt, és szoros kapcsolatban állt Ara-Kováccsal, visszaemlékezésében ezt erősíti meg:

„Nézd, mi középiskolás korunktól ismerjük egymást, nagyon jó barátok voltunk, és Attila mindig tervezett valami rendszerellenes manifesztumot. Elég gyakran képzelte magát falhoz állítva, hol viccesen, hol önironikusan, hol komolyan. Én még nagyváradi lakos voltam, amikor – hogy is fogalmazzak – az ő kérésére jártam Ágoston Vilmosnál és Szöcs Gézánál. Ők Szöcs Gézával nem voltak igazán baráti viszonyban, ezt nagy biztonsággal állíthatom, mert éppen emiatt voltam én kiszemelve arra, hogy Ágostonnal és Szöccsel beszéljek erről...”¹⁹

Ez azt jelenti, hogy Ara-Kovácsot Körössi hozta össze Szöccsel egy leendő szamizdat égisze alatt, az előbbi határozott kívánságára.

Emlékeimből ide kívánczik egy másik budapesti „képkocka”. Tanúja voltam egy érdekes beszélgetésnek, amire valamikor '86 ősze után kerülhetett sor, mert másként kitértünk volna rá a magnóra felvett négyes találkozón is. Hámos Lászlóval és Ara-Kovács Attilával voltunk hármásban. Ara-Kovács az *Ellenpontok* kapcsán valamilyen formában utalt az ő kezdeményező és kivitelező szerepére. Hámos megdöbben, és azt mondta: ő úgy tudta, hogy Szöcs szervezett mindent, hiszen ezzel a kifejezett szándékkal ment haza Amerikából. Ekkor Ara-Kovács arcán láttam a megdöbbenést. Az ezt követő beszélgetés igyekezett Hámos számára tisztázni kettejük szerepét.

¹⁶ Emlékezetem szerint Ara-Kovács és Szöcs a beszélgetés nem rögzített részében elmondták: a magyar színházban találkoztak, majd a színház előtti, Séta térnek nevezett parkban tárgyalták meg az Ellenpontokra vonatkozó terveiket. Budapesti, elég rossz minőségű magnónkon nemigen értettem a szót, de most újra leellenőrizve a „Bohémélet” egész tisztán kivehető. Ezek szerint a sétatéri beszélgetés előtt operaelőadást néztek meg a színházban

¹⁷ Saját tulajdonban levő hangszalag és kézirat – T. K. A. A kéziratnak egy másolata a Teleki László Intézet könyvtárában is megtalálható.

¹⁸ Lásd Tóth Károly Antal: i. m. 5. o.

¹⁹ Molnár János: i. m. 31. o., 27. sz. lábjegyzet

Mielőtt a – már jócskán kirajzolódó – következtetéseket levonnám, fel kell hívnom az olvasó figyelmét egy tényre: egyáltalán nem arról van szó, hogy én „másként emlékszem”, mint Szócs Géza. Én egyáltalán nem emlékszem, nem emlékezhetem az itt tárgyalt vonatkozásokra, mert nem voltam jelen a Szócs és az Ara-Kovács kezdeti tárgyalásain. Csak azt tudhatom, amit ők vagy egyes szemtanúk mondtak és írtak erről a kérdésről. Ha azonban összevetjük a tudottakat, akkor nyilvánvaló, hogy Szócs Géza „elfelejtett” Hámosnak szólni Ara-Kovács személyéről és szerepéről (mint ahogy későbbi amerikai körútaikon mindketten elfelejtették azokat említeni, akik kettejükön kívül még részt vettek az *Ellenpontok*-akcióban²⁰), és hagyta, hogy szinte kizárólag az ő nevéhez kössék az egész szamizdatot. Úgy tűnik, saját szerepe felnagyításáról ma sem tud lemondani, mert az előbbiekből teljesen egyértelmű, hogy az *Ellenpontok* létrehozásának gondolata az Ara-Kovács fejében született (még ha Szócs valóban *gondolt* is egy ilyen folyóiratra), és ő volt az, aki ebben az ügyben Szócsöt megkereste, majd a gondolat tárgyát, vagyis a szamizdatot létrehozta. Szócs Géza bevezetőjének beállítása, egyértelmű sugallata arról, hogy őt találjuk a dolgok gyökerénél és középpontjában, alapvetően hamis.

2. Miért nem írt Szócs Géza az *Ellenpontok*ba? Tulajdonképpen téves azt állítani, hogy egyáltalán nem írt, hiszen tőle származik a hármas szám beszámolója a Lăncrănján-könyv elleni tiltakozó akcióról, valamint ő a szerzője a hetes szám *Erdélyt vissza, mindent vissza?* című cikkének. Azt is tudjuk, hogy a Programjavaslat első változatának megbeszélésekor változtatásokat és kiegészítéseket javasolt, és ezek bele is kerültek a végleges szövegbe. Mégis, amikor Budapesten Ara-Kovács a folyóirat számainak másolatában megmutatta, melyik írás kitől származik (otthon, Nagyváradon ezt nagyrészt konspirációs titokként kezeltük, hogy lebukás esetén másokra lehetőleg ne is tudjunk rávallani), meglehetősen megdöbbenem, hogy csupán ennyi volt Szócs „termése”. Mikor vele találkoztunk, sohasem volt beszéd témája ez, de most úgy döntött, hogy a kötet általa írt utószavában magyarázatot ad hallgatására. Két különböző érvet is felhoz.

Az egyik indoka: „... osztatlan a vélemény, hogy amit írok, arról rögtön felismerhető, ki a szerzője.”²¹ Az utószóban konkrétan csak Cselényi László ilyen értelmű megjegyzésére hivatkozik, amely a Szócs által szerkesztett „tervezet” átolvasásakor hangozott el²², a *Budapesti beszélgetésben* pedig Bollobás Enikő véleményét idézi: „Enikő többször figyelmeztetett engem, hogy ha egyéb nem, már stíluselemzéssel is a szövegek gazdáira nagyon könnyű... S mondtam, hogy hát igen, de ő csak bennünket ismer, és azt hiszi, hogy ez csak a mi nyelvünk, de ez egy univerzális szleng és dialektus itt nálunk, itt nem olyan egyszerű rájönni.”²³ Az itt idézett vélemény többes számban fogalmaz, a *szövegek gazdáiról* beszél, tehát nem csak a Szócs írásainak felismerhetőségére utal. Ha mindnyájan tartunk ettől a lehetőségtől, akkor egyikünk sem írt volna semmit az *Ellenpontok*ba. Ez – szerintem – mindenekelőtt Ara-Kovács Attila esetében lett volna indokolt, mert az ő stílusa igazán egyedi volt, írásait pedig jól ismerte a szeku, például onnan is, hogy nem sokkal azelőtt a nővérénél tartott házkutatáskor több kéziratának a birtokába jutott. Szócs Géza viszont, aki a szó művésze, biztosan módosítani tudta volna a saját stílusát, ha akarja. Kissé komolytalan tehát a stílusjegyek alapján való felfedezhetőségre hivatkozás. Gondoljunk csak a *Kiáltó Szó* szerzőire, akik még a nyolcvanas évek eleinél is reménytelenebb és agresszívebb miliőben éltek, és gyakorlatilag fittyet hánytak az ezen a szálon való lelepleződés veszélyeire.

Szócs hallgatásának másik oka szerinte az volt, hogy tőlünk, többiektől eltérően ő már leszámolt „azzal az illúzióval, hogy a nemzetiségi kérdés Romániában megoldható lenne, amíg fennáll a kommunista világrend”. Viszont „számlánkat a várható hadbírószági tárgyaláson” nem akarta „a hazaárulás vádjá mellett még a szocialista államrend és világrend megdöntésének kísérletével is terhelni.” Mert „a *minden embert* megillető jogok felől elindulva, az ember rögtön szembetalálta magát az egypártrendszer, a pártállam, az osztályharcot szolgáló diktatúra és végső soron a kommunista világbirodalom felszámolásának el nem kerülhető imperatívuszával. Márpedig ahhoz, hogy a Securitate mellett a KGB-vel – és metaforikusan (és önironikusan) szólva a Vörös Hadsereggel

²⁰ Lásd: *Északi változatok. Tófalvi Zoltán beszélgetései Skandináviában élő magyarokkal*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000., 137. o.

²¹ Szócs Géza i. m. 350. o.

²² Szócs Géza i. m. 349. o.

²³ Azonos a 17. számú jegyzettel.

is megküzdünk, illetve az, hogy erre a gyilkos konfrontációra bárkit biztatni merjünk, merjek – ez túl volt azon a küszöbön, amely küszöbig úgy éreztem, elmehetek.”²⁴

Az igazság az, hogy Szócs – legalábbis ebben a vonatkozásban – feleslegesen próbálja úgy beállítani, mintha gondolatai a többiek sárba ragadt elmeteljesítményét oly messze megelőzték volna. Nem hiszem, hogy valóban volt az *Ellenpontok* szerzői között olyan, aki azt képzelte, hogy a nemzetiségi kérdés megoldható a „szocialista” Romániában, vagy hogy Romániában megbukhatna a kommunizmus az egész világrendszer összeomlása nélkül. Szerintem valamennyien tudtuk, hogy a Nyugat érdeklődésének a felkeltése és a velünk egy nyelvet beszélők bizonyos mértékű felrázása a legtöbb, amire eredményként számíthatunk. Egy kétségbeesett helyzetben – mert abban voltunk – az ember nem sokat latolgat, ennyiért érdemes-e. Arra azonban kíváncsi lennék, hogy volt-e köztünk Szócsön kívül olyan, aki szamizdatunkat a KGB különösebb érdeklődésére számot tartó jelentőségűnek, és ha túl radikálisak vagyunk, – esetleg csak „metaforikusan” – a Vörös Hadsereg megtorló akciója lehetséges kiváltójának vélte volna. Egy ilyen képzelgés szerintem önmagunk megítélésének nagy mértékű vesztését bizonyítja. Tudomásul kell vennünk, hogy *bármit és bárhogyan írunk is, ezzel nem sodortuk volna veszélybe a kommunista világbirodalmat*. Persze adott esetben minden bizonnyal hosszabb börtönbüntetéssel és kíméletlenebb bánásmóddal számolhattunk volna.

Az *Ellenpontok* szövegeiben egyébként ott van mind a kommunizmus, mind a Szovjetunió bírálata, még kisebbségi vonatkozásokban is. Csak ízelítőként szamizdatunk „főszerkesztőjétől”, Ara-Kovács Attilától idézek néhány mondatot. Az első szám (és így az egész folyóirat) „vezércikkében” például – kissé elvontan, de a lényegre ismerhetően – így ír: „... épp ideje, hogy e mai rendszer tőlünk emberileg olyannyira idegen arctalanságában is felismerjük és bevalljuk végre a ránk acsarkodó társadalmi vadságot – hogy a rendőri mentalitásban felismerjük a koncentrációs táborok tapasztalt villanyidegzetét –; hogy az erőszaktevő szölamokban felfedezzük századunk történeti példázatainak elnémítását.”²⁵

Csizmadia György, Nagyváradról ingázó semjéni tanár az *Ellenpontok*nak az első két számát kapta meg, még akkor frissiben, olvasásra. Molnár Jánosnak arra a kérdésére, hogy „*Hogyan reagáltál az olvasottakra?*” ezt válaszolja: „Nagyon megörültem, hogy végre itt is megkezdtek mozogni. Egy valamivel nem értettem egyet, aztán igazat adtam abban is. Azt állították, hogy a nemzeti kérdést nem lehet megoldani a szocializmus keretein belül. Akkor én még hittem, hogy lehet.”²⁶

A második szám egyik írásának zárszavaként Ara-Kovács Attila szinte szó szerint cáfolja, amit Szócs az előbb idézett véleményében állított: „A kommunista társadalom belső logikája e tekintetben is csak súlyosbítja a helyzetet; be kell látni, e rendszerben semmilyen *emberi* probléma meg nem oldható – hogy lehetne akkor épp a nemzetiségi kérdést megoldhatónak tekinteni benne?!”²⁷

Vajon miképpen lehetséges az, hogy Csizmadia György már az első két szám elolvasása után látja, hogy szamizdatunk nem csupán a romániai társadalom egyes negatív – főleg magyarokat érintő – jelenségeit tárgyalja, hanem lényegében rendszerellenes, Szócs Géza viszont az egész sorozat ismeretében sem? Hogyan lehet, hogy ezt – ezek szerint – Sütő András sem vette észre, hiszen Szócs a ‘89-es fordulat után azt mondta, hogy Sütővel minden egyes számot megbeszéltek²⁸ (a szám *megjelenése után*, természetesen)?

Ugyancsak a kettes szám egy másik írásában azt olvashatjuk, hogy az erdélyi magyaroknak minden kommunista rendszerrel szembe kell szállniuk, nem feledkezve meg a Szovjetunió jelenlétéről és súlyáról sem: „Élettörténeteiket majd megírják, s bizonyos perspektívából szemlélve talán szerepelni fog bennük az is, hogy »megmenteni« az erdélyi magyarságot *csak* itt és *csak* most: lehetetlen. Ha az erdélyi magyarság emberi módon akar megmaradni, akkor *nemcsak* a mai román rendszerrel kell szembeszegülni, hanem *minden* olyan rendszerrel, mint amilyen e mai román rendszer is. Az emberi szempontok nem ismerhetnek geopolitikát. A Szovjetunió közelsége aligha képes a lelkiismeretet – akármilyen racionális indokok alapján is, de – távol tartani.”²⁹

²⁴ Szócs Géza i. m. 350. o.

²⁵ Ara-Kovács Attila: Meggyőződéseink. In: ELLENPONTOK, i. m. 29. o.

²⁶ Molnár János i. m. 77-78. o.

²⁷ Ara-Kovács Attila, Tóth Ilona, Tóth Károly Antal: Adalékok a kételkedéshez. Vélemények a 62-ek leveléről. In: ELLENPONTOK i. m. 81. o.

²⁸ Tiltott lapok ünnepe i. m. 84. o.

²⁹ Ara-Kovács Attila: A három nemzedék, In: ELLENPONTOK, i. m. 60-61. o.

Nem hiányzanak az olyan megfogalmazások sem, amelyeket bárki joggal nevezhetne nyílt lázításnak: „A kelet-európai népek többsége nem ébredt még ama felelősség tudatára, hogy a változtatás, az ellenállás felelőssége és gyakorlata – a hiábavalóságok parancsolta belenyugvással ellentétben – az az előfeltétel, amely nélkül még egy esetleges kívülről jövő segítség sem tud rendet és szabadságot e világrészben létrehozni.”³⁰

Számos más idevágó részletet idézhetnénk még a könyvből. Tekintve ezek konkrét tartalmát és különösen az egész folyóirat szellemét, nem látszik megalapozottnak Szöcs Géza (akkori vagy visszavetített?) hozzáállása: „Úgy gondoltam, ha a bajokat nevükön nevezzük, ez is bátor és fontos dolog. Hogy a kommunizmusról mit gondolok – ezt megírni legyen egy későbbi feladat.”³¹ Mivel a kommunizmus-ellenesség az ő hozzájárulása nélkül is jellemzője volt az *Ellenpontok*nak, amennyiben bennünket valóban hadbírótság elé állítanak, hiábavalónak bizonyult volna az a szándéka, hogy inkább hallgat, mintsem hogy az ő állásfoglalása „terhelje” számlánkat – főleg a miénket, a „többiek számláját” ne³² – a szocializmus megdöntésének kísérletével.

Mindezek után kétségtelen, hogy Szöcsnek valamilyen más oka kellett legyen arra, hogy ne írjon az *Ellenpontok*ba, mint azok az okok, amiket megnevez.

3. A kisebbségek „privilegiumai”. Szöcs azt a „felismerését”, hogy szemben a többi szerkesztővel, csak ő jött rá a nemzetiségi kérdésnek a kommunista viszonyok közötti megoldhatatlanságára (most ne zavarjon bennünket, hogy ez a kijelentése úgy sugallja, mintha a kérdés a liberális demokráciákban – különösen a ma helyesnek tartott felépítésük mellett – valóban megoldásra találhatna), tulajdonképpen a kettőnk nézetei közötti „lényeges” különbségből vezeti le. Mint írja, én „az erdélyi magyar közösséget elsősorban történelmi szempontból megillető jogok felől” közelítettem a kérdéshez. Ezt az én szemszögömből jogosnak, de „a diktatúrán belül megoldhatatlannak” látta. „Ám a *minden embert* megillető jogok felől elindulva, az ember rögtön szembetalálta magát az egypártrendszer, a pártállam, az osztályharcot szolgáló diktatúra és végső fokon a kommunista világbirodalom felszámolásának el nem kerülhető imperatívuszával.”³³ Ha jól megnézzük állításait, akkor látjuk, hogy szerinte én a történelmi, ő az emberi jogok szempontját részesíti előnyben, mindkettő törekvései a diktatúrába ütköznek, de csak ez utóbbi jut el a diktatúra felszámolása szükségességének felismeréséig. Vajon miért? Megtaláljuk-e a választ, ha felfigyelünk a *Budapesti beszélgetés*nek arra a részletére, amely utószavának ebbe a részébe lett beiktatva, és amelyben arról van szó, hogy az *Ellenpontok* programjavaslatát és memorandumát én javasoltam? Vajon utalás akar-e lenni ez arra, hogy ezek a dokumentumok is az én történelmi szempontjaim alapján készültek, bizonyosságként annak, hogy a kommunista világrendszer közepette képzeltem el a megoldást?

Ne töprengjünk most ezen, inkább nézzük meg a nézetkülönbségünkre általa adott példát: „... a Programjavaslat legelső változatában az állt, hogy minden erdélyi magyar korlátozás nélkül utazhasson Magyarországra és ápolhassa kulturális, személyes, stb. kapcsolatait az anyaországgal. Ez nem mást jelent – érveltem –, mint azt, hogy Romániában a magyaroknak legyen állandó útlevelük, a románok pedig – ahogy eddig – továbbra is csak alkalmanként és mindenféle hatósági tortúrák árán utazhassanak külföldre. Végül becsúszattunk egy mondatot, amely a követelés érvényét kiterjesztette minden román állampolgárra. Ily módon és ettől fogva a követelés már nem egy speciális privilegiumra, hanem egy alapvető általános emberi jogra vonatkozott. Ezzel szemben osztársadalmi viszonylatban megtámadtuk a romániai nemzeti kommunista falanszter egyik alapvető dogmáját, amely az ország polgárainak mozgásszabadságát – függetlenül nemzetiségüktől – nullára kívánta korlátozni.”³⁴

Mint ismeretes, a Programjavaslat tíz alapkövetelést, és ezek szinte mindegyike számos alpontot tartalmaz. Az előbbi idézetben az első követelésnek („Követeljük, hogy az egész magyarság elszakíthatatlan részének tekintessünk, és ezen, valamint román állampolgári minőségünkben minden akadályoztatástól mentesen ápolhassuk kapcsolatainkat a Magyar Népköztársasággal, mind

³⁰ Ara-Kovács Attila: Milyen messze van Lengyelország? In: ELLENPONTOK i. m. 96. o.

³¹ Szöcs Géza i. m. 351. o.

³² Szöcs Géza i. m. 350. o.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

intézményi, mind pedig egyéni szinten!”) az első alpontjáról van szó, mely eredetileg – tekintetbe véve a szövegösszefüggéseket – valószínűleg így szólt: „Minden korlátozás nélkül utazhassunk a Magyar Népköztársaságba.”

A közös megbeszélést megelőzően (ahol Szöcs a módosító javaslatát megtette) jó ideig töprengtünk a feleségemmel, Ilonával, hogyan hidaljuk át az ellentmondást a között, hogy ezt magunknak, magyaroknak kívánjuk, de annak a fontosságát is látjuk, hogy mások is hasonló joggal bírjanak. Végül – kissé rossz érzéssel ugyan – azért hagytuk az első változatot, mert a Programjavaslat utószavában megfogalmazottak értelmében, noha tudjuk, hogy egy társadalomban érvényesülő jogok összefüggnek, nem szándékoztam mások követeléseit is megfogalmazni: „A fentiek, melyek kétmillió magyar érdekében fogalmazódtak, csak egy részmetszetét adják az ország problémáinak: a magyarságot érintőket (...). Tisztában vagyunk azzal, hogy megoldásuk nem szakítható ki az általános érdekű kérdések hálózatából; a mi feladatunk azonban mindenekelőtt ezek megfogalmazása, hiszen ezt helyettünk meg nem fogja tenni senki. A közös ügyek nyílt felvetésében nem csupán mi, és talán nem elsősorban mi, hanem mindenekelőtt a románság lenne illetékes.” Dilemmánkról a közös megbeszélésen is szó esett, és végül a szöveg így módosult: „Minden román állampolgár korlátozások nélkül utazhasson a Magyar Népköztársaságba.”³⁵ Kissé sutának hangzik így a szöveg összefüggéseiben, de nem marad bennünk a jogigény verbális ki nem terjesztésének hiányérzete.

Ami a történelmi szemlélet érvényesülését illeti, természetesen nem tekinthetünk el attól, hogy Erdély hogyan került a románok kezére, akik azóta is mindent megtesznek minden magyar vonatkozás folyamatosságának megszakítására, kultúránk felszámolására, gazdasági lehetetlenné tételünkre, fizikai kiküszöbölésünkre és nyomaink eltörlésére is. Kétségtelen, hogy ez igenis indokolja a Magyarországgal való kapcsolattartás jogának fokozottabb igényét. De e pont első változatának megfogalmazásakor fontosabb volt *minden ember joga*, hogy mindahhoz szabadon hozzáférjen, ami az övé is, de amit a magyaroktól határokkal elrekesztettek: kultúrájának anyaországi forrásaihoz; történelmének ottani emlékeihez; a tájakhoz és városokhoz, amelyek ideális hazájának részei maradnak mindaddig, amíg maga is magyarnak érzi magát; hogy meglátogathassa ottani ismerőseit, barátait és rokonait valahányszor erre igénye és anyagi lehetősége van. Ne a politika szabjon határt ezeknek az emberi jogoknak, amelyek a román emberek számára lehetőségként léteztek akkor is, a kommunizmusban is, hiszen Besszarábia román nyelvű lakosai kivételével szinte minden román egy országban élt – és él ma is. Mert ahogy a Memorandumban írtam: „... míg a többség számára – túlsúlya és hatalmi helyzete következtében – a sajátos értékei számára kedvező közeg természetes módon adott, a kisebbségnek ehhez kollektív önvédelmi lehetőségekre lenne szüksége.”³⁶

Szöcs Géza viszont *privilegiumoknak* nevezi³⁷ azokat a jogokat, amelyek a kisebbség számára csak törvényes és intézményes háttérrel hozzáférhetők: olyan törvényekkel, amelyekre a többségnek éppen azért nincs szüksége, mert többség. A románok nagy része is privilegiumok igényléséről beszél, amikor magyar kulturális jogokról hall, pedig jól tudja, hogy nem privilegiumokat tagad meg, hanem a saját életünkhöz, a méltó élethez való jogot.

Kétségtelen, hogy Szöcs Géza nézetei és az enyémekek között lényeges különbségek vannak, de az biztos, hogy a határvonal nem ott húzódik, ahova ő teszi.

Az ő említett felfogása értelmében privilegiumokat készít elő a magyar állam is a trianoni határokon túlra rekedt magyarok számára, amikor részükre külön státust adva, lehetővé akarja tenni, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz történő csatlakozása után is vízum nélkül lépjenek át az ország határait. Vajon Szöcs Géza ellenzi ezt a lépést, mert az egyetemes emberi jogok megsértését látja benne?

4. Az összecsapó intelligenciák. Nem tudok rájönni, mit jelenthetnek a Szöcs Géza utószavából vett alábbi részlet gondolatjel közé tett, általam kiemelt szavai: „Mert – és itt most csak magamról beszélek – kétségtelen, hogy az egész vállalkozás nem csak morális és politikai próbatétel

³⁵ Tóth Károly Antal (A szöveg véglegesítésében közreműködött Szöcs Géza és Tóth Ilona.): Az ELLENPONTOK szerkesztőségének PROGRAMJAVASLATA a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében. In: ELLENPONTOK i. m. 318. o.

³⁶ Tóth Károly Antal: MEMORANDUM a helsinki értekezlet megállapodásainak betartását ellenőrző madridi konferencia résztvevőihöz. In: ELLENPONTOK i. m. 316. o.

³⁷ Szöcs Géza i. m. 350. o.

volt és nem csak egy kalandos történet, hanem megmérettetés és megmérkőzés is; ahogyan Oprea elvtárs helyesen meghatározta utólag: ez két intelligencia összecsapása volt. Az egyiknek magukat értette, a másiknak bennünket. És úgy gondolta, végeredményben ők nyertek.”³⁸

Az olvasás első pillanatában úgy tűnik, mintha a szekuval való megmérkőzés csak a Szócs intelligenciájára hárult volna, ennek azonban ellentmond az, hogy a következő mondatból kiderül: szerinte az egyik intelligencián „bennünket” értettek, így, többes számban. (Az intelligenciák összecsapásáról nekem is hasonlóképpen beszélt az egyik szekus egy utókihallgatáson. Úgy látszik, a dolgok kiderítése után ez a felfogás terjedt el a biztonsági szolgálat berkeiben, amellyel valójában önmagukat dicséretét fogalmazták meg, de – mintha fájdalomdíjként említenek – nekem is eldicsekedtek így „győzelmük”-nek az értelmi képességeik felsőbbrendűségét bizonyító jelentőségével. Hiszen ha bennünket intelligenseknek tartanak, ez az ő még fényesebb mivoltukat igazolja. Az egész beállítás szellemességét nem tudtam méltányolni, mindenekelőtt azért nem, mert náluk a fizikai bántalmazás is az „intelligencia” elválaszthatatlan tartozéka volt.) Ez a második, rövidebb mondat a „csak magamról beszélek” érvényét visszairányítja az előző mondat elejére, és azt az értelmet sugallja, mintha csak az ő (Szócs Géza) számára lett volna a vállalkozásunk „morális és politikai próbatétel”. Így a fogalmazás módja kissé bizonytalanságban tart bennünket, és végül már nem tudjuk, hogy vajon nem mindkét vonatkozást csak magára érti-e?

Ara-Kovács Attila utószavában³⁹

az *Ellenpontok* szemléletének koncepciózus beállítása és az ebből eredő vagy ehhez kapcsolódó értékelések képezik a valóságtól legszembetűnőbbben eltérő vonatkozásokat. Ez az írás a kor politikai eseményeibe és áramlataiba igyekszik az *Ellenpontok*-akciót és a folyóiratot elhelyezni. Hitelét gyengítik a helyenként előforduló tárgyi tévedések, önellentmondások, rossz megfogalmazások is. Először ezekből emelnék ki néhány példát, röviden:

– Ara-Kovács megállapítja, hogy „a mai politikai élet tükrében a szamizdatok egykori estlegessége (...) egy letűnt kor *kezdeteles* viszonyaira emlékeztet mindenkit.” Ez a „helyzet alighanem változni fog, és a történelem ezen relikviái is elnyerik majd azt a jutalmat, amire joggal vágyott minden elveszett és minden győztes forradalom publicisztikai, elméleti irodalma. Persze ez csak akkor következhet be, ha a folyamatos múlt kiszorul a *kezdeteles* jelenből, ha az epizódjelleg emléke kissé megkopik, és felfedezzük az eseményekben rejlő – évtizedeket átfogó – tendenciát.”⁴⁰ (Az én kiemeléseim – T. K. A.) Végül is világos: *kezdeteles* jelenünkből nézve *kezdeteles*nek látjuk a szamizdatok forradalmi korát, becsülni pedig akkor fogjuk a földalatti irodalmat, ha felfedezzük a korok tendenciáját: a *kezdeteles* folyamatosságát.

– Miközben az „1968 augusztusa után elsődlegesen kedvezményezett ceaușescu rezsím”-ről ír⁴¹, a román vezér 1971-ben tett kínai látogatásával és feltehetően az ennek tanulságait hasznosító akkori *Júniusi tézisekkel* kapcsolatban megjegyzi: ezzel „Ceaușescu nyilvánvalóan nem kínai állapotok megteremtésére törekedett, hanem olyan kínai ideológiai és gazdasági kapcsolatokra, amelyek helyettesíthették volna a moszkvai ideológiai szolidaritást és pótolhatták volna az egyre kiábrándultabb Nyugat elmaradozó gazdasági segítségét.”⁴² Pedig a Nyugatnak a Romániából való kiábránduláshoz majd egy évtized tapasztalatára volt még szüksége. Vagy talán a diktátor előre látta ezt, csak idejekorán felkészülni igyekeztében rossz helyen tapogatott?

– Ara-Kovács Attila a mából visszapillantva sem érti, hogy „miként tételezhetett fel valódi világpolitikai lehetőségeket a hetvenes évek Kínájáról az akkori román vezetés”, bár „bizonyos dolgokat megmagyarázhat az a tény, hogy hasonló illúziókat táplált a nixon-i vezetés is Kínával kapcsolatban.”⁴³ (Vagyis: az okos Ceaușescu is követte a nixon-i tévutakat. Egyébként ma már nem lehet eltekinteni nemcsak Kína sokáig Taiwan által birtokolt biztonsági tanácsi állandó tagságától,

³⁸ Szócs Géza i. m. 351. o.

³⁹ Ara-Kovács Attila: Tétova ellenállás. Román ellenzék, magyar szamizdat. In: ELLENPONTOK, i. m. 355. - 364. o.

⁴⁰ Uo., 356. o.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo., 357. o.

⁴³ Uo.

atomfegyvereitől és rakéatechnikájától, de rohamosan fejlődő gazdaságától és főleg ez utóbbihoz kapcsolódó növekvő nemzetközi ázsiójáról sem.)

– Ara-Kovács szerint a román „értelmiség igazából sohasem tudott intézményes formát találni ellenzéki szándékainak. Ennek legkézenfekvőbb magyarázata, hogy a társadalom titokszféráiba – azaz a titkosszolgálatokba – tömörítették az értelmiségi társadalom színe javát.”⁴⁴ Egyrészt kétes, hogy ilyen egyszerű oka lenne ennek a jelenségnek (máshol maga is utal más tényezőkre, például a társadalom feudális szellemére), másrészt a *színe-java* kifejezés nem elsősorban (de semmiképpen sem: csupán) észbeli képességeket, hanem főleg erkölcsi tartást jelöl – az értelmiség esetében is –, és ez nehezen egyeztethető össze diktatúrát támogató titkosszolgálatokba tömörüléssel.

– A román politikai elitben 1989 után is élő hagyományok („Azaz: minden politikai ideológiát, szándékot és meggyőződést megelőz egy másik szándék és imperatívusz, ami nemzeti egységet tételez, és ennek az egységnek a primátusát szegezi szembe minden olyan erővel, amely – ha csak csekély mértékben is – de hajlik a pluralitásra.”) nem „a két világháború közötti időszakban váltak alapélményévé”⁴⁵ a román társadalomnak, hanem *legkésebb* a XIX. század második felében, azaz közvetlenül a román állam létrejötte után.

*

Ez után a kis kitérő után nézzük át, milyen koncepció, milyen szemlélet jellemezte Ara-Kovács szerint fennállásának egész ideje alatt az *Ellenpontokat*, határozta meg tartalmát és adta meg jelentőségét. Adjuk át a szót az utószó szerzőjének:

„Saját alapítói szándékaim csak közvetve kötődtek a helyi környezethez, ezzel szemben igyekeztem álláspontunkat mindig úgy megfogalmazni, hogy azok általános – és nem csak romániai – érvénye egyértelmű legyen. Céljainkat, érveinket olyan eszmeiséggel és terminológiával írtuk le, melyek gdanski, prágai vagy épp zágrábi értelmiségi körökben is épp úgy érvényesek lehettek, mint Budapesten. (...) Az *Ellenpontok* így nem is akart a helyi adottságokból kiindulni.”⁴⁶

„Ami a forrásokot illeti, az *Ellenpontok* a budapesti szamizdatokra és munkatársaira támaszkodott. (Vagyis: nem az erdélyi valóság szolgált forrásként, hanem a budapesti szamizdatok, és nem az otthoni szerzőgárdára támaszkodott, hanem a budapesti szamizdatok munkatársaira! – T. K. A.) Illetve messzemenően osztotta az általuk megfogalmazott általános célokat... (...) *Folyóiratunk tehát hangsúlyosan nem volt kisebbségi fórum. (Az én kiemelésem – T. K. A.)* A nemzetiségi témákat épp ezért az általános demokratikus jogok szellemében tárgyalta, és ehhez akkor egyértelmű önigazolást merítettünk az azóta sok tekintetben világszemlélet-formálónak bizonyult Helsinki Egyezményből, és annak is a »harmadik kosárra«, jelesül az emberi jogokra vonatkozó kitételeiből.”⁴⁷

Minden más szempontból a *Beszélő*, az akkortájt megindult magyarországi szamizdat folyóirat számított mérvadónak, valamint ennek szerzői köre... (...) Továbbá a Budapesti Iskola akkor már jószerével Nyugaton élő tagjai...”⁴⁸

Ennek következtében valószínűleg olyannyira kilúgoztuk a szemléletünkben a nacionalizmust, hogy – legalábbis most, visszamenőlegesen – még a Ceaușescu-rezsimben sem kívánjuk észrevenni annak nagy szerepét, inkább csak politikai eszközként szolgáló retorikai fogásnak tekintjük. Ara-Kovács szerint ugyanis a Bukarest és Budapest közötti „sokréttű” ellentétekben „közel sem a látványos nemzeti-nacionalista érdekek vitték a prímet. Mindössze arról volt szó, hogy Nicolae Ceaușescu már a hetvenes évek elejétől a sovén terminológiával megfogalmazott, a romániai magyarságra nézve fenyegető retorikát – és persze politikai gyakorlatot – használta fel arra, hogy szembeszegüljön a Budapesten bevezetett új gazdasági mechanizmussal, azaz a gazdaság – és részben a társadalom –

⁴⁴ Uo., 358-359. o.

⁴⁵ Uo., 359. o.

⁴⁶ Uo., 361. o.

⁴⁷ A helsinki záróokmány tíz alapelvéből az emberi jogokra és alapvető szabadságjogokra vonatkozó egyértelműen egyének és személyek jogairól beszél, csoportok és közösségek együtt birtokolt jogainak a fogalmát nem ismeri. Mert minden jog „az emberi személyiség méltóságából fakad és lényeges annak szabad és teljes fejlődése számára.” E felfogás szerint egy közösség (például egy nemzeti kisebbség) csoportjogainak semmibevevése nem csorbítja a csoport tagjainak emberi méltóságát. Lásd: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 546. o.

⁴⁸ Ara-Kovács Attila: Tétova ellenállás... i. m. 362. o.

korlátozott liberalizálásával.”⁴⁹ A diktátornak a magyarokkal szembeni állítólagos nacionalizmusmentességében minden bizonnyal a baloldalisága is szerepet játszhatott. Vele ellentétben a „trianoni döntés utáni” Nagy-Romániában ugyanis a román jobboldal – „mert a baloldali modernizáló szándék Erdélyből, mi több, döntően magyar forrásból indult ki –, azt nemzeti indokok és érvek alapján utasította vissza.”⁵⁰ Vagyis: a román jobboldal távolról sem azért volt a baloldali törekvések ellensége, mert ő maga jobboldali volt, hanem mert a baloldaliak magyarok voltak. Ez azt bizonyítja, hogy a jobboldal az sovinizta, a nacionalizmus pedig (gondolom, az Illyés Gyula által hazafiságként meghatározott is) jobboldali. Így zárul be a minősítés köre a mai „nacionalisták” körül. Mindezek alapján végül is „kiderül”, hogy Ceaușescu nem nacionalista, hanem reálpolitikus diktátor volt.

Nem titok, hogy a *Beszélő* szervezői és szerzői köre a „másként-gondolkodók”, az úgynevezett „demokratikus ellenzék” soraiból került ki, és az sem, hogy ők alkotják a Szabad Demokraták Szövetségének, ennek az ultraliberális pártnak a gerincét, közülük származnak ideológusai is, és nem véletlen, hogy Ara-Kovács Attila az ún. rendszerváltás óta különböző funkciókat lát el náluk. Minden bizonnyal az sem véletlen, hogy visszamenőleg is oly kiemelkedően fontosnak ítéli meg az ezen irányzathoz tartozók szerepét, nemcsak az *Ellenpontok* létrejöttében és működésében, hanem az emberiség, de legalábbis Kelet-Európa történelmében. Mert – mint mondja – „Nem a berlini felkelés (1953), vagy a magyar értelmiség és munkásság 1956-os forradalma teremtette meg a szovjet rezsimmal szembenálló eljövendő generációk öntudatát. Az ötvenes évtized lázadói csak lerombolni akarták a rendszert, anélkül, hogy működőképes modellt tudtak volna állítani helyébe.”⁵¹ Meglehet, ez a megfogalmazás a szabaddemokraták szakítását bizonyítja ‘56-tal, annak hagyományaival, ettől azonban még nem lesz igaz. Tény, hogy a néhány hónapnyi eszmei előkészítés folyamán a szocializmus szót a vitatkozók nem iktatták ki a szótárukból (de hiszen még el sem vonult a terror legsötétebb éveinek árnyéka); az is tény, hogy a „lázadók” a forradalom tizenkét napja alatt nem rukkoltak ki részletesen kidolgozott programmal. De a legfontosabb tény mégis az, hogy pontosan egy héttel a forradalom kirobbanása után Nagy Imre – nyilvánvalóan nem kizárólag saját ötletéből – a kormány nevében és a Magyar Dolgozók Pártja „elnökségével egyetértésben” meghirdette az egypártrendszer megszüntetését.⁵² Ha az oroszok valóban kivonulnak, ez a rendszerváltást jelentette volna. Vajon a valódi parlamenti demokrácia akkor nem lett volna „működőképes modell”?

Lehetséges, hogy az ‘56-osok azért lettek kegyvesztettek Ara-Kovács előtt, mert ez alatt a tizenkét nap alatt az volt a legfontosabb számukra, ami akkor a legnagyobb veszélyben, sőt, lényegében sehol sem volt, s ami bármely „működőképes modell” érdemi megvalósulásának alapfeltétele: Magyarország szabadsága. Hiszen ez Ara-Kovács számára valószínűleg nacionalista célkitűzésnek számít – s ehhez feltehetőleg a Helsinkai Alapokmány „világ szemlélet-formáló” szelleméből meríti az „önigazolást” –, mivel nem az egyéni emberi szabadságot helyezte a középpontba. Pedig éppen ez a momentum lehetett az a tényező, amelyik ‘56 örökségéből a legnagyobb hatást gyakorolta a „szovjet rezsimmal szembenálló eljövendő generációk” öntudatára, és amit a legnagyobb veszélynek tartott az akkori és a későbbi kommunista rezsím. Nagyobbnak, mint az „egyszerű” ideológiai szembenállást. Az ellene tett agymosó óvintézkedések hatásai ma is bőven érezhetők a magyar társadalomban.

Ara-Kovács szerint az elbukott forradalmi kísérletek után az ő eszmetársai hozták meg az igazi változást: az „egykori kelet-európai másként-gondolkodás (...) végül is kisöpörte a kelet-európai létformából a diktatúrát, létrehozva a civil jogok kultuszát.”⁵³ (Érdekes: egy politikai rendszer – a diktatúra – helyébe egy kultuszt hozott létre.) Szerinte a rendszerváltás nem nagypolitikai és gazdasági tényezők összjátékából, valamint a kommunista rendszer növekvő belső rozogásából következett, hanem a másként gondolkodásnak és valószínűleg a szamizdatok hatásának volt az eredménye.

Természetesen az ellenzéki tevékenységnek is megvolt a maga szerepe a „szocialista” társadalmak rohadt almájának belső rágicsálásában, de ennek tulajdonítani az egész változást, enyhén szólva túlzás. És esetünkben: szerénység.

*

⁴⁹ Uo., 357. o.

⁵⁰ Uo., 358. o.

⁵¹ Uo., 356. o.

⁵² Egy népfelkelés dokumentumaiból 1956. Tudósítások Kiadó, Budapest, 1989., 81. o.

⁵³ Ara-Kovács Attila: Tétova ellenállás... i. m. 355. o.

Ara-Kovács Attila szemléletileg, de talán még inkább érzelmileg már nagyváradi életében a „demokratikus ellenzék”-hez állt közel, tehát az *Ellenpontok* készítésének idején is, és kétségtelen ambíciója volt, hogy közéjük tartozzon. A hetvenes évek közepe táján, egyik magyarországi turistautam alkalmával azért ismerkedtem meg néhány általa példaképnek tekintett ellenzékiivel, mert ő egy közös ismerősünk segítségét kérte ennek a megszervezéséhez. (Már nem emlékszem, ő miért nem utazott soha Magyarországra.) Mikor Váradra visszatértem, csalódott volt, és egy darabig haragudott rám, mivel én e találkozások alkalmával nem viselkedtem az ő megbízott nagyköveteként. Ide tartozik, hogy a hetvenes években többször közölt az újvidéki *Új Szimpozionban*. Egyik írásában Konrád György *A városalapító* című regényét méltatta, és úgy vélekedett, hogy ez egy új, az igazi irodalom kezdetét jelző alkotás.

Ara-Kovácsnak a szemlélete magán viselte tehát a „demokratikus ellenzék” nézeteinek jegyeit, de kijelentésének, miszerint az *Ellenpontok* a nemzetiségi témákat kizárólag az „általános demokratikus jogok szellemében tárgyalta”⁵⁴, több momentum is ellentmond. Például az *Ellenpontok* memoranduma (amit ugyan én írtam, de – legalábbis utólag – Ara-Kovács is szívesen adta hozzá a nevét), melynek szerintem legfontosabb mondanivalója, hogy kollektív jogok nélkül egyedül az egyéni emberi jogok nem képesek biztosítani egy nemzetiségi kisebbség megmaradását. Az említett kijelentésnek ellentmond az az Ara-Kovács által fogalmazott szöveg is, amely ott volt minden *Ellenpontok*-szám első oldalán: „Az ELLENPONTOK szamizdat folyóirat. (...) Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak – s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának – ismertetése.”⁵⁵ Itt nem lehet tévedés: folyóiratunk mindenekelőtt az erdélyi magyarság – tehát egy csoport, egy közösség – emberi jogfosztottságát volt hivatott ismertetni, beleillesztve azt a környező országok hasonló problémáinak rendszerébe.

A kérdések egysíkú megközelítése sohasem volt az *Ellenpontok* célkitűzése, vagyis (ő lévén a főszerkesztő) az Ara-Kovácsé sem, mint azt meg is fogalmazta az első szám vezércikkében: „... a lap célja nem annyira ideológiai vitaszíntérré válni, mint inkább a szó gyakorlásának pluralizmusa révén megteremteni a felháborodás jogosságának tudatát... (...) Épp ezért vállalkozunk arra, hogy *minden véleménynek fórumot biztosítsunk*.”⁵⁶ (Az én kiemelésem – T. K. A.) Valóban így is történt, hiszen éppen ő mondta egy interjúban: „Az az igazság, hogy mi meglehetősen különböző politikai és kulturális értékeket vallottunk. Köreinkben volt egy liberális irány, amit részben én képviseltem, és volt egy népi, amit Tóth Károly, Szöcs Géza valahol kettőnk között ingadozott, akkor még nem döntött.”⁵⁷ Most ne firtassuk állításának igazságértékét, és – mint láttuk – Szöcs a gyakorlatban nem sokat befolyásolta a lap ideológiai mérlegét, de Ara-Kovács főszerkesztőként nem várta el, hogy minden szerző ugyanazt a szempontot képviselje.

Ara-Kovács Attila írásainak egy részében ott van referenciacsoportjának nézetrendszere, de amikor rólunk, erdélyi magyarokról írt – valószínűleg a helyzet belső ismerete hatására –, igen gyakran tévesztette szem elől az e csoport által elvárt elveket és megközelítési módokat. A következőkben kizárólag az ő szövegeiből idézek, amelyek minden kommentár nélkül is ékesszólóan cáfolják az *Ellenpontok* jellegének általa adott egyoldalú jellemzését. Például: „Romániában fasisztának lenni állampolgári kötelesség. S a magyargyűlölet – a terhelt lelkiismeretek íratlan, de örök törvényeként – e kötelesség elmaradhatatlan velejárója.”⁵⁸

Amikor nem ideológiailag méricskél, hanem elragadja a ránk, erdélyi magyarokra vonatkozó gondolatok sodra, akkor gyakran maga is történelmi szemlélettel közelít nagyon is helyi kérdésekhez:

– „Románia »gyarmatosító politikát folytat» a »megszállt« területeken. Tanulmányok és dokumentumok egész sora igazolja, hogy Erdélyben – melynek problematikussága a hovatarozást illetően egyedüli ma már – a telepítési és iparpolitika a legklasszikusabb gyarmatosítási ismérveket követi: rablógazdálkodás folyik e vidéken, a kényszerű népességcserék egzisztenciálisan-kulturálisan állandóan felforgatják az életet, s az embereket megmaradt jogaikból is kifosztják.”

⁵⁴ Uo., 362. o.

⁵⁵ ELLENPONTOK, i. m. 25., 55., 91., 133., 189., 223., 271., 311. o.

⁵⁶ Ara-Kovács Attila: Meggyőződéseink. In: ELLENPONTOK, i. m. 29. o.

⁵⁷ Ellenpontok - Beszélgetés Ara-Kovács Attilával; kérdező: Bojár Iván András. In: Magyar Narancs, 1992. november 12., 4. o.

⁵⁸ Ara-Kovács Attila: Bevezetés a fasiszmusba. In: ELLENPONTOK, i. m. 98. o.

– „Fontos szempont, hogy a jegyzőkönyv »megszállásról« beszél, hisz történetileg bizonyított, hogy a román kormánynak a két világháborúban játszott »hintapolitikája« érdemelte ki Erdély Romániához csatolását, s korántsem a dákoromán ostobaság történelmi blöffje.”

– „Az »elnyomott nemzetek önrendelkezési joga«, valamint az »elszakadási jog« a jegyzőkönyv meglepő két olyan ideológiai pozíciója, melyeknek, ha reális aktualitása ma át nem is tekinthető, ésszerű és – amilyen vonatkozásban lehet – tudományos mérlegelése jövőnk és jelenünk szempontjából is életbevágóan fontos. Hisz ha történeti jogaink precedenshelyzetét fenn akarjuk tartani, akkor ittlétünk emberi feltételeiben – önmagunkkal és nemzetünkkel szembeni bűn lenne – e jogokról, a mai és tegnapi román propagandaszólalomoknak engedve, lemondani.”⁵⁹

– „Az elnyomás Erdélyben ugyanis összehasonlíthatatlanul enyhébb volt (a magyarság viszonylagos kultúrfőlényéből fakadóan), mint mondjuk az ázsiai szokások meghatározta Moldvában, Besszarábiában stb.”⁶⁰

– „Magyarország 1918-as feldarabolása, az azóta többször is megerősített helyzet és a területeken kialakuló új élet talán minden szempontból, de a kisebbségi magyarság szempontjából mindenképpen abnormális és tarthatatlan. Feltehetően e tényt azok is elismerik aberrálnak, akik ilyen vagy olyan megfontolások alapján, kényszerből vagy haszonból a kialakult helyzettel – a nyilvánosság előtt – egyetértenek.”⁶¹

– „Véleményem szerint nem a magyar nemzetet és a magyar »nemzetiségeket« kell a pluralizmus Szilágyi Ákos által eltorzított, dogmásított kritériumaival szembeállítani, hanem az Impérium, ill. a Monarchia nagyon sok szempontból szűkös, mégis valóságos demokráciáját a mai kelet-európai rendszerek végtelenes terrorjával, s a kommunizmusnak mint ideológiának az európai embereszménytől teljesen idegen szellemével. Egy Ady Endre nem azért volt képes »zökkenésmentesen« megtenni az utat Érmindszenttől Budapestig, mert akkor a magyar szellemiséget a homogenitás jellemezte, hanem azért, mert ez a hivatalos szellemiség európai módon volt szabad.”⁶²

– „Menekülni, menekülni, menekülni! A második világháború pánikhangulata vett erőt mindenkin, s talán ezért jósol a többség érzékeny előérzete is háborút, hogy e szabadságot gyalázó »béke« képtelenségét valamilyen módon az ész számára is hozzáférhetővé tegye. Hisz kit vigasztal, kit vigasztalhat – természetesen a kisebbségek közül – az, hogy miután Magyarországot és egyben Európa jó részét meggyalázták e században már kétszer is egy sanda békével, most egy igazi, egy hosszantartó, egy »szocialista békehelyzetben«, a trianoni diktátum egyik fő hasznélvezőjén a rációmentes sors, a dolgok természetes igazságérzete ekként bosszulja meg magát: megveri egy féleszű uralkodóval, megveri egy, az egész népen szétkórosuló ostoba indulattal, s megfosztja mindentől, amit eleddig készen és amit másoktól hitelbe kapott. Persze tudjuk, nem annyira a sors keze, mint inkább a román vezetés sorsszerű korlátoltsága volt ebben a tettes. S egyáltalán nem az elnyomott nemzetek, akik még így is a legtöbbit húzták a szocialista ígát, hanem maga sajnos a félrevezetett nép, amely azt hitte, hogy élethosszan meg lehet élni igazságtalan diktátumok jogtalan hasznélvezetéből.”⁶³

– „A helyzet ma ott tart, hogy a mai román kormányzat akként él vissza a népességcsere lehetőségeivel, ahogyan épp nem szégyell. A magyarországi kormányzat nem akar, az itteni magyarság elnyomott vagy gerincetört vezetői pedig nem tudnak ez ellen semmit sem tenni. S így tehetetlenül nézzük mind egész városok, megyerészek nyomtalan felszívódását, mind pedig azokat a teljesen abszurd következményeket, amelyeket e cserék szükségszerűen és minden más területen előidéznek.”⁶⁴

⁵⁹ Ara-Kovács Attila: Bevezetés (a KRP V. kongresszusi anyagának közléséhez). In: ELLENPONTOK, i. m. 195-196. o.

⁶⁰ DOKUMENTUMOK. A nemzetiségi kérdés Romániában és a KRP feladatai című anyaghoz Ara-Kovács Attila által készített jegyzetek 6. pontjából, In: ELLENPONTOK, i. m. 202. o.

⁶¹ Ara-Kovács Attila: Válaszféle Szilágyi Ákosnak önszemléletünk ügyében In: ELLENPONTOK, i. m. 210. o.

⁶² Uo. 212. oldal

⁶³ Ara-Kovács Attila: Visszaadom az állampolgárságomat. In: ELLENPONTOK, i. m. 277. o.

⁶⁴ Ara-Kovács Attila: Belső emigráció. In: ELLENPONTOK, i. m. 284. o.

– „Az Erdély-problematika elhallgatása mindenképpen orosz találmány volt és maradt, s a bennünk lassanként meggyőződéssé érlelődő felismerés, miszerint a területi hovatarozás emberséges feszegetése közel sem csak irredenta fenyegetéskereskedés, nemcsak a velünk megeseett igazságtalanság szószátyár felelevenítgetése, hanem számvetés egyben azzal a dologgal is, hogy e máig is eleven igazságtalanság annak az embertelen kényszereszménynek hatókörébe tartozó valami, amely szellemi és szellemtelen csapdáit egész Kelet-Európa számára állította föl, és állítgatja még mindig.”⁶⁵

– „Az Erdély-probléma: egyetemes magyar probléma. Egyetemes magyar érdekekről van – ill. az említett összefüggésben sajnos nem esik – szó. A románság erre már rádöbbsent; (...) ...önmagunknak kell szemrehányást tennünk, ha érdekellentéteinket magunkba fojtva, az idők végezetéig kibékíthetetleneknek s ezeket az érdekeket örökre elveszetteknek nyilvánítjuk. Arról nem is beszélve, hogy egész nemzetünk – és meglehet, hogy egész Kelet-Európa – történeti perspektíváját terheljük meg így oktalan szorongással.”⁶⁶

*

Meglehet, ha szerzőjük figyelmesen olvassa ezeket a tőle idézett sorokat, maga is meglepődik azon, hogy akkori gondolatainak egy részét ma jobboldali vagy éppenséggel „szélsőjobboldali” kiadványokba illőnek tartaná. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy Ara-Kovács Attila az *Ellenpontok* készítésének idején szabadabban gondolkodott, mint manapság, amikor meggyőződésbeli és érzelmi tényezőkön túl egzisztenciális függőség is meghatározza a véleményét.

*

A fentiek figyelembevételével az érdeklődőknek talán sikerül realisabb és pontosabb képet alkotniuk az *Ellenpontokról*. A tisztázó munka során minden bizonynyal olyan gondolatokat is találnak majd a folyóiratban, amelyek ma is lényegileg aktuálisak.

(Megjelent a Látó 2001. májusi számában.)

⁶⁵ Ara-Kovács Attila: Miért épp rólunk nincs szó? (Az Erdély-kérdés és a Szabad Európa Rádió). In: ELLENPONTOK, i. m. 298. o.

⁶⁶ Uo., 299. o.